

ગુજરાતી વિષય મેં પ્રોજેક્ટ બેર્ઝ લર્નિંગ કાર્યક્રમ કી અસરકારકતા

ડાભી મહેશકુમાર ધનજીભાઈ

પી.એ.ચ. ડૉ. છાત્ર (શિક્ષણ શાસ્ત્ર)

પેસેફિક યુનિવર્સિટી, ઉદયપુર (રાજ.)

સારાંશ :

પ્રવર્તમાન સમય મેં શિક્ષા પ્રણાલી કે સામને અનેક ચુનૌતિયાં હૈની। ઉસમાં સબસે બડી ચુનૌતિ યહ હૈ કી વિદ્યાર્થીઓની કી અધ્યયન કે પ્રતિ અભિરુચિ કમ હોના છે। યહ ચુનૌતિ સમસ્યા બનકર ઉભર આ રહી હૈ ઔર ઇસ કારણ ઉચ્ચ શિક્ષા કો વિદ્યાર્થી નકારાત્મક ભૂમિકા સે દેખ રહે હૈની। ઇસલિએ પ્રસ્તુત સંશોધન પેપર મેં પ્રસ્તુત સમસ્યા નિર્મિત કી ઔર ધ્યાન દિયા ગયા હૈ। સમસ્યા નિર્મિતી કે સ્થાન પર અગર ધ્યાન દિયા જાયે તો વહી સમસ્યા ઉગ્ર રૂપ સે ઉભર નહીં આ સકતી। યહ સોચતે હુએ વિદ્યાર્થીઓની કી અધ્યયન મેં ભી અભિરુચી કેસે વિકસિત કી જાએ? ઇસકા પ્રયોગ ક્યા હો સકતા હૈ? પ્રસ્તુત સંશોધન પેપર મેં ઇસ પણોની કો સામને રખતે હુએ વિદ્યાર્થીઓની ગુજરાતી વિષય મેં અભિરુચી કેસી વિકસિત કી જા સકતી હૈની। ઇસકે લિએ ગુજરાતી વિષય માં પ્રોજેક્ટ બેર્ઝ લર્નિંગ કા પ્રયોગ કરકે અધ્યયન મેં રસ એવં પ્રેરણ જાગ્રત હોતી હૈ ઔર અનુભવ જન્ય જ્ઞાન સે છાત્ર લંબે સમય તક યાદ ભી રખ સકતે હૈની। છાત્રોની મેં ઇસકા એક અન્વેષણ કરને કા પ્રયાસ હૈની।

૧. પ્રસ્તાવના

શિક્ષક કા વર્ગ મેં વ્યવહાર શિક્ષા કી ગુણવત્તા ઔર બચ્ચોની સર્વાંગીણ વિકાસ કો અસરકારક બનાનેવાલા તત્ત્વ હૈ। વર્ગ વ્યવહાર અર્થાત્ શિક્ષક એવં છાત્ર કે બીચ જ્ઞાન કે આદાન પ્રદાન કી ક્રિયા। યહ ક્રિયા જિતની સહજ, સરળ, આનંદદાયી હોગી ઉતના હી શિક્ષા કા સ્તર ઉત્તમ હોગાની। આધુનિક શિક્ષા કે ક્ષેત્ર મેં એક અચ્છા શિક્ષક હમેંશા વિદ્યાર્થી કો સિખાને સે અધિક વિદ્યાર્થી સ્વયં સિખે એસે પ્રયત્ન અધિક કરતા હૈ। શિક્ષક કે ઇસ પ્રકાર કે કાર્ય કો ઉત્ત્ર બનાને કા નૂતન અભિગમ હૈ પ્રોજેક્ટ બેર્ઝ લર્નિંગ।

મૈને સુના ઔર મેં ભૂલ ગયા। મૈને દેખા ઔર મુજે યાદ રહા। કિન્તુ મૈને જો ખુદ કિયા વો મૈને સીખા। યહ વિચારધારા પ્રોજેક્ટ પદ્ધતિ કિ હૈ।

પ્રાથમિક વિદ્યાલય કે સ્તર પર ક્યા પ્રોજેક્ટ વર્ક અનિવાર્ય હોના ચાહિયે? બચ્ચે મે છિપી હુઈ સક્રિયતા, ઊર્જા, અભિવ્યક્તિ ઔર આસપાસ કે જન-જીવન સે જીજાસા કા ફાયદા ઉઠાકર ક્યા ઉસે જ્યાદા સક્રિય બનાયા જા સકતા હૈ? જિલા પ્રાથમિક શિક્ષા કાર્યક્રમ (D.P.E.P) ઔર સર્વશિક્ષા અભિયાન (S.S.A) સે બચ્ચો કી પ્રાથમિક શિક્ષા કે લિએ સામૂહિક પ્રયાસ હોતે રહે હૈ। કિન્તુ બચ્ચો કો મૃપ્ત ઔર અનિવાર્ય શિક્ષા કે અધિકાર અધિનિયમ - ૨૦૦૯ સંસદ મેં બનાયા ગયા। ગુજરાત રાજ્ય સરકાર ને શિક્ષા જગત મેં ૨૦૦૯ સે પ્રાથમિક શિક્ષા કે બચ્ચોની સર્વાંગીણ વિકાસ કે લિએ પ્રોજેક્ટ બેર્ઝ લર્નિંગ કા પ્રારંભ કિયા ગયા હૈ। પ્રોજેક્ટ બેર્ઝ લર્નિંગ મેં બચ્ચોની કે લિએ જૂથ બનાકર વિભિન્ન પ્રકાર કી પ્રવૃત્તિયોની માધ્યમ સે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરને કી ક્રિયા કી જાતી હૈ। ઇસમાં સહપાઠી કે સાથ સ્વગતિ એવં ક્ષમતા અનુસાર આનંદદાયી શિક્ષા પ્રાપ્ત કી જા સકતી હૈ।

२. उद्देश्य

- कक्षा-८ के छात्रों के लिए गुजराती विषय में प्रोजेक्ट की रचना एवं अजमायश करना।
- कक्षा-८ के लिए गुजराती विषय में प्रोजेक्ट अभिगम कार्यक्रम की असरकारकता का अध्ययन करना।

३. शोध विधि

प्रायोगिक विधि (पूर्व-उत्तर योजना) का प्रयोग किया गया है।

४. न्यादर्श

प्रस्तुत अध्ययन में कच्छ जिले की स्कूलों में से सहेतुक न्यादर्श का चयन किया गया। न्यादर्श के लिए कक्षा-८ का एक वर्ग के ७० छात्रों में से ३५ छात्र एवं ३५ छात्रा को कोडाय प्राथमिक विद्यालय, मांडवी में से न्यादर्श का चयन किया था।

५. उपकरण

गुजराती विषय में प्रोजेक्ट बेर्इज लर्निंग निम्नांकित उपकरणों का प्रयोग किया गया।

- चार्ट एवं चित्र, रमतगमत फ्लेश कार्ड
- नाट्यीकरण, कटिंग्स, प्रत्यक्ष वस्तुएँ
- पूर्व - उत्तर कसोटी से मूल्यांकन आदि उपकरणों का प्रयोग किया।

६. प्रदत्तों का एकत्रीकरण एवं पृथक्करण

प्रदत्तों का एकत्रीकरण पूर्व-उत्तर कसोटी विद्यार्थियों को देकर एवं पृथक्करण के क्रांतिक गुणोत्तर (टी-मूल्य) का उपयोग किया गया।

७. प्रदत्तों का विश्लेषण एवं अर्थाघटन

परिकल्पनाएँ : कक्षा-८ के विद्यार्थियों की पूर्व कसोटी एवं उत्तर कसोटी के प्रदत्तों के बीच में सार्थक भेद नहीं होगा।

सारणी १

विद्यार्थियों की पूर्व कसोटी एवं उत्तर कसोटी के प्रदत्तों की सूचना सारणी

कसोटी	विद्यार्थियों की संख्या	मध्यमान	प्र. वि.	विचलन की प्रमाणभूल	क्रांतिक गुणोत्तर	सार्थकता की कक्षा
पूर्व कसोटी	७०	१७.२६	३.२२	१०.७५	९.३७	०.०१
उत्तर कसोटी	७०	२४.२९	३.०९			

उपरोक्त सारणी से ज्ञात होता है की कक्षा-८ के ७० छात्रों को दी हुई कसोटी के आधार पर टी-मूल्य ९.३७ प्राप्त हुआ जो ०.०१ कक्षा के मूल्य से ज्यादा है। इसलिए परिकल्पना का अस्वीकार होता है। अर्थात् छात्रों की सरासरी प्राप्तांकों के बीच भेद है। पूर्व कसोटी के प्राप्तांकों में उत्तर कसोटी के प्राप्तांक ज्यादा है। इसलिए कह सकते हैं कि गुजराती विषय में प्रोजेक्ट बेर्इज लर्निंग से अध्ययन ज्यादा सफल हुआ।

८. निष्कर्ष

प्रस्तुत शोध में गुजराती विषय में प्रोजेक्ट बैर्इज लर्निंग का प्रयोग से छात्रों में अध्ययन के प्रति रस एवं प्रेरणा ज्यादा जागृत होती है एवं प्रवृत्तिमय शिक्षा को छात्राएँ ज्यादा पढ़ने में ध्यान देते हैं।

९. शिक्षा में उपयोग

शिक्षा में प्रवृत्ति इसलिए उत्तम है कि छात्रों को रमत गमत से प्राप्त ज्ञान अधिक ग्रहण करने में सरलता रहती है एवं प्राथमिक शिक्षा बुनियादी शिक्षा है। समाज निर्माण के आधार स्तंभ समान बच्चों की इस प्रकार की नूतन प्रवृत्तियों के माध्यम से बच्चे सहेतुक गुणलक्षी शिक्षा प्राप्त करके अपनी क्षमता को बढ़ाकर जीवन सुदृढ़ बनायें गे ही। इस तरह गुजरातीविषय में व्याकरण को पढ़ाने में विभिन्न प्रवृत्तियाँ का चयन करके शिक्षा छात्रों को देने में सरलता प्रश्ना अभिगम से उपयोगी रहेगी। अन्य विषय में भी यह प्रयोग उपकारक होगा।

संदर्भ सूचि

१. अफूवाला , सी. के. (१९७२). गुजराती अभिनव अध्यापन, भारत प्रकाशन, अहमदाबाद.
२. उचाट, डी. ए.(२०००). अनुसंधान की विशिष्ट विधियाँ, राजकोट.
३. पारेख, जी. उ. (२०१०).‘शिक्षण में आंकडाशास्त्र युनि. ग्रंथनिर्माण बोर्ड, गुजरात.